

RELJEF SILVANA IZ NUGLA - BARBARIĆA

Vedran
BARBARIĆ

Na brdu Sridivica, poznatom među lokalnim stanovništvom i kao Markovača, s lijeve strane rijeke Žrnovnice iznad samog mjesta nalaze se napuštene kuće zaseoka Nugal. Prema predaji, u tom zaseoku obitavale su obitelji Barbarića, Markovina i Sinovčića. Prema istraživanju Joška Kovačića Barbarići su u Nuglu nastanjeni već od 14. stoljeća (Kovačić 2010).

Zadnji je stanovnik, Ante Barbarić, Nugal napustio 1924. godine. Vjerojatno je s početkom 20. stoljeća taj zaseok nazivan i Barbarići, što je rezultiralo promjenom koja je vidljiva u današnjem katastru. Tako se u katastru zaseok zove Barbarići, dok se povijesni toponim Nugal danas odnosi na jedan dio obradivog zemljišta na padinama ispod samog zaseoka.

Prema kazivanju koje je sakupio i zapisao Vinko Barbarić, pok. Špira¹, danas najstariji mještаниn Žrnovnice, na najvećoj se kući u zaseoku Nugal nalazio uzidan reljef koji je prema predaji predstavljao *najstariji grb Barbarića*. Taj objekt danas više ne postoji. Po napuštanju zaseoka i pri gradnji novih kuća s lijeve obale rijeke, preko puta župne crkve, iz Nugla je odneseno dosta obrađenog kamena za gradnju novih kuća. Tako je i spomenuti reljef 30-ih godina 20. stoljeća u novo naselje prenio Anton Barbarić, pok. Mate. Njegov je sin taj reljef ugradio u zid na jednom dijelu svoje kuće koja se nalazi u dijelu Žrnovnice koji se među stanovnicima naziva Barbarići.

Prema zapisima koje je napravio Vinko Barbarić, pok. Špira, taj je reljef 30-ih godina umalo odnesen iz Žrnovnice. Naime, jedan od konzula Republike Italije u Splitu sredinom tridesetih godina prošlog stoljeća posjetio je Žrnovnicu². Navodno je isti bio porijeklom Barbarić, pa je želio posjetiti mjesto gdje su živjeli njegovi preci. Pritom je neuspješno tražio i spomenuti reljef. Očito je u dijelu obitelji Barbarića koji su prije 20. stoljeća odselili za Italiju bila živa predaja o postojanju isklesanog obiteljskog grba koji je tada bio na jednoj od kuća iz zaseoka Nugal.

Vinko Barbarić je u svojim zapisima donio opis navedenog obiteljskog grba. On navodi kako se na reljefu nalazi lik golog čovjeka u hodu uz kojeg su prikazani pas, zmija i janje, koje čovjek drži za prednje noge. On vidi ljudski lik kako se s batinom podignutom iznad glave sprema udariti zmiju koja stoji ispred psa. Kraj tih likova je prikazano stablo koje nalikuje čempresu. Na tom mjestu je istaknuo kako je neuobičajeno na obiteljskim grbovima vidjeti ljudski lik, a smatrao je kako bi se daljnjim istraživanjem moglo razjasniti pravo značenje ovog prikaza.

Navedeni reljef danas je vidljiv na pročelju kuće Ivana Barbarića, unuka Antona Barbarića koji ga je donio iz Nugla (slika 1). Fasada kuće je u potpunosti ožbukana, dok je na mjestu reljefa ostavljen otvor kako bi on bio vidljiv. Sam rub reljefa nije u potpunosti otvoren.

Prikaz na reljefu u potpunosti odgovara onima koji su u dosadašnjoj arheološkoj literaturi poznati kao reljefi s prikazima ilirskog božanstva poznatog pod imenom Silvan. Brojni su primjeri takvih reljefa na prostoru koji su nekada nastanjivali Delmati. Glavna je osobina tih reljefa prikaz

¹ Vinko Barbarić, rođen 1919., sakupio je poznate podatke o porijeklu i rodoslovlju svoje šire obitelji u rukopisu kojeg sam sačuvao. Svoja sjećanja o djetinjstvu i načinu života u Žrnovnici tridesetih godina 20. stoljeća iznio je u tekstu koji je objavljen u časopisu *Ethnologica Dalmatica* (Barbarić 2005).

² Nije navedeno ime konzula.

Sl. 1: Reljef
Silvana iz
Nugla, danas u
Barbarićima

božanstva sa fizičkim osobinama i atributima koji ga povezuju uz autohtoni starosjedilački kult vegetacije, stada i plodnosti.

Ne poznajemo izvorno ime koje je imalo to starosjedilačko božanstvo. Kroz proces poznat kao *interpretatio romana* pridruženo mu je ime Silvan u prvim stoljećima vladavine Rima nad ovim krajevima. Na taj je način božanstvo vegetacije, stada i plodnosti koje su štivali starosjedinci povezano i izjednačeno s italiskim božanstvom Silvanom, a sve u svrhu učinkovitije romanizacije ilirskog stanovništva. Tragove mogućih izvornih imena koje je ovo ilirsko božanstvo nosilo prije razdoblja rimske prevlasti Duje Rendić-Miočević vidio je u pridjevima koji su u nekim slučajevima sačuvani uz ime ilirskog Silvana. Tako su zabilježeni *Silvanus Magla(enus)* u Sisku, *Silvanus Cor.* na Glamočkom polju, te *Silvanus Messor* u Grahovu (Rendić-Miočević 1989, 464-466.).

Prikazi ilirskog Silvana imaju dosta varijacija. Na reljefima iz priobalja srednje Dalmacije Silvan je najčešće prikazan s fizičkim karakteristikama koje ga usko povezuju s grčko-arkadskim božanstvom Panom, s njegovim teriomorfnim (životinjskim) osobinama. Uslijed tih upadljivih sličnosti, pretpostavlja se kako su oba kulta proizašla iz zajedničkog indoeuropskog religijskog predloška (Cambi 2005, 40).

Silvan je tako na, do danas poznatim reljefima iz našeg priobalja, najčešće prikazan s kozjim nogama, gornji dio tijela ima ljudske osobine a na glavi ima rogove i ponekad kozje uši. Od prikaza do prikaza razlikuju se atributi koji su uz njega prikazani (pastirski štap, siringa – panova frula, ogrtač - nebrida, grozd), dok se kao životinje u njegovoj pratnji pojavljuju jarac (ili koza) i pas.

Iako nam je danas poznat relativno velik broj reljefa koji prikazuju ili spominju Silvana, malo znamo o njihovoj izvornoj funkciji. Mnogi od ovakvih reljefa su najvjerojatnije stajali kao kultne slike u svetištima posvećenim ovom božanstvu. Znanost raspolaže s podacima o manjem broju takvih svetišta. Tako su na dva mjesta, Tomića tor na Kozjaku i Trikraj u Klisu, zabilježeni reljefi Silvana uklesani u živu stijenu (Rendić-Miočević 1982, 124). Prihvaćeno je mišljenje kako se radi o svetišti-

ma na otvorenom gdje se štovalo ovo božanstvo vegetacije i stada. Postoje indicije o mogućim svetištima koja su možda imala i kultne građevine. Tako Nenad Cambi na osnovu analize arhitektonskog elementa s posvetnim natpisom Silvanu pretpostavlja postojanje manje kultne građevine posvećene Silvanu u Trsteniku kraj Kaštel Sućurca (Cambi 2000, 102; Rendić-Miočević 1982, 124-125). Na osnovu nekih materijalnih tragova štovanja Silvana pretpostavlja se postojanje njegova svetišta u Klapavicama kod Klisa i sjeverno od istočnog dijela Salone (Rendić-Miočević 1982, 126-127.)

Reljef iz Nugla isklesan je u vapnencu. Veličina vidljivog polja je 30x32 centimetara. Prema riječima Ivana Barbarića, čiji otac je reljef uzidao u kuću, sam reljef je par centimetara širi od polja koje je ostavljeno otvoreno nakon što je kuća ožbukana. Debljina ploče na kojoj je uklesan reljef nije poznata. Prikaz je uklesan u plitkom reljefu. Reljefni prikaz je dijelom oštećen, pa su pojedini detalji teže razumljivi. Na reljefu su vidljivi tragovi crvene boje, i to uglavnom na praznim prostorima na kojima nema prikaza, no oni su prema riječima vlasnika kuće posljedica novije intervencije.

Središnja figura reljefa je lik boga Silvana prikazan u hodu na lijevo. Silvan je prikazan en face, a lice mu je prilično oštećeno. Naziru se rogovi, izdužene kozje uši, mjesto gdje su bile prikazane oči te zašiljena trokutasta brada. Nije moguće utvrditi kako je bila prikazana kosa. Torzo je također oštećen, ali je iz cjeline prikaza vidljivo kako je i ovaj dio tijela bio prikazan okrenut prema promatraču, dok je donji dio tijela u pokretu. Vidljiva je naglašena razdjelnica na donjem dijelu torza, što bi možda moglo predstavljati ostatak prikaza nebride, ogrtača od životinjske kože kojom je bog mogao biti ogrnut. Noge su prikazane u raskoraku, i to kao kozje noge. Donji dio nogu s papcima nastavlja se na dijelu reljefa koji je zažbukano.

Božanstvo lijevom rukom spušenom uz tijelo iza sebe drži za prednje noge kozu ili jarca. Reljef je na mjestu glave te životinje prilično istrošen, pa se slabo razabire točan položaj glave. Silvan u podignutoj desnoj ruci iznad glave drži svinuti pastirski štap, pedum. Ispod završetka štapa vidi se okrugli predmet. Ispred božanstva nalazi se pas prikazan u sjedećem položaju glave uzdignute i okrenute unatrag prema božanstvu.

Dva stabla uokviruju prikaz s lijeve i desne strane. Stablo na desnoj strani je mnogo bolje sačuvano, pa se jasno vide konture debla, grana i krošnje u kojoj su prikazani vjerojatno nekakvi okrugli plodovi. Stablo s lijeve strane je oštećeno pa se tek nazire, ali se čini kako je imalo iste konture kao i ono na desnoj strani.

Fizičke karakteristike koje ima Silvan na ovom spomeniku prikazuju ga kao starijeg rogatog i bradatog boga s kozjim nogama. To je najčešći način prikazivanja ovog božanstva. Dio tog ikonografskog koncepta je i pastirski štap, koji je najčešći atribut prikazan uz ilirskog Silvana na gotovo svim spomenicima koji su nam poznati³. Životinje koje su mu u pratnji, pas i jarac, također su karakteristične za Silvanove prikaze. Iako su obje često dio Silvanove pratnje, nisu uvijek prikazane obje, niti u istom položaju.

Pri pokušaju traženja mjesta ovog reljefa u korpusu poznatih Silvanovih spomenika potrebno je obratiti pažnju na neke detalje prikaza koji ga odvajaju od ostalih.

Prvo je bitno promotriti način prikaza božanstva: Silvan je prikazan u hodu s pedumom prebačenim preko ramena. Od tridesetak poznatih spomenika s područja Delmata gdje je Silvan prikazan sam, u pokretu je prikazan tek na četiri⁴.

Od ta četiri reljefa koje prikazuju božanstvo u hodu, na dva je prikazan Silvan kako drži jarca za prednje noge kao na reljefu iz Nugla. Tako je prikazan na onom s Kamenske gradine kod Glamoča (Rendić-Miočević 1989, T. LXXIV, 2) i jednom reljefu iz Arheološkog muzeja u Splitu (dalje AMS) (Schneider 1885, 39/40, sl. 40 gore). Reljef koji je pronađen na Kamenskoj gradini u Glamočkom polju (slika 2) ima sličan koncept prikaza kao i reljef iz Nugla. Tamo je Silvan također prikazan u hodu.

³ Izuzetak je reljef iz Ridera gdje je Silvan prikazan kao *Messor*, žetalac. Gunjača 1977, 178-180

⁴ Statistika je napravljena na osnovu popisanih spomenika u neobjavljenom diplomskom radu Ante Jurčevića obranjenog 2004. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zadru, Odsjek za arheologiju. Tome je pridodan fragment s Trišćenice objavljen 2007. godine: A. Rendić Miočević 2007.

Sl. 2: Reljef s Kamenske gradine (prema Rendić-Miočević 1989, T. LXXIV, 2)

bačenim preko ramena i s jarcem kojeg drži za prednje noge. Na svim reljefima su prikazana stabla, dok je osnovna razlika u prisutnosti tj. izostanku psa.

Teško je u brojnim varijantama prikaza ovog božanstva odlučiti se za predložak koji bi možda sadržavao tragove predrimskog kulturnog koncepta. Kada promotrimo ikonografiju italčkog Silvana uočava se da je on gotovo uvijek prikazan u mirnom stavu, preciznije u kontrapostu (LIMC VII/2, 551-553, 2- 44; 555, 69-80). Ukoliko bi ovaj način prikazivanja prihvatili kao jedan od elemenata

Sl. 3: Crtež reljefa iz AMS (prema Schneider 1885., sl. 40 gore)

koji je u ikonografiju delmatskog božanstva šuma i stada ušao kroz *interpretatio romana*, tada bi mogli pretpostaviti kako se u slučaju prikaza božanstva u pokretu radi o predrimskim elementima mita koji su preživjeli dovoljno dugo da bi bili zabilježeni na prizoru oblikovanom od strane antičkih klesara. Treća varijanta, prikaz Silvana u sjedećem položaju (kao na reljefu iz Peruče; Rendić-Miočević 1989, T. LXXX), varijanta je koju nalazimo i kod grčkog Pana (Cambi 2005, 43). Ovdje je stoga vjerojatno riječ o motivu koji potječe iz zajedničkog indoeuropskog religijskog predloška, kakvog u nekim drugim elementima vidi Cambi.

Drugu bitnu odrednicu reljefa iz Nugla čini prikaz dvaju stabala koja uokviruju scenu. Stablo na desnoj strani reljefa bolje je sačuvano i oblikom neodoljivo podsjeća na čempres (slika 4). Na njemu su prikazani nekakvi ovalni plodovi. Istog je oblika i obris stabla koji je sačuvan na lijevoj strani prikaza. Iako je do sada na reljefima Silvana zabilježeno više različitih prikaza stabala, ovakav do sada nije evidentiran. Čini se kako je najzastupljeniji onaj koji je D. Rendić-Miočević prepoznao kao lovor (Rendić-Miočević 1989, 471).

Upravo je stablo čempresa povezano s italčkim Silvanom kroz priču o smrti Kiparisa. Po jednoj

Jednom rukom drži pedum podignut preko ramena, a drugom drži iza sebe kozu ili jarca za prednje noge. Na ovom reljefu, za razliku od reljefa iz Nugla, nema prikaza psa. I ovdje je prikaz uokviren dvama stablima. Donji lijevi dio reljefa izgleda oštećen, a na tom je mjestu D. Rendić-Miočević vidio simbolično prikazanu liticu (Rendić-Miočević 1989, 478). I ovdje je Silvan prikazan s rogovima i kozjim ušima. Kao ni na reljefu iz Nugla, ni na ovom spomeniku se ne vidi jasno je li Silvan bio prikazan kao itifaličan.

Još jedan primjer koji odgovara ovakvom predlošku je ulomak reljefa koji se čuvao u AMS, a danas je izgubljen (slika 3). Na sačuvanom crtežu tog spomenika, zapravo samo gornjeg dijela reljefa, vidimo bradatog Silvana s rogovima i kozjim ušima te sa pastirskim štapom u lijevoj ruci prebačenim preko ramena. Desnu ruku Silvan pruža prema natrag gdje se nalazi sačuvan prikaz glave jarca, pa se čini kako i ovdje životinju drži za prednje noge. Do božanstva je prikaz gustog izduženog lišća nekog stabla.

Ova dva primjera, iako u nekim detaljima različita, očito su rađena po sličnom predlošku kao i naš prikaz. Silvan je u istom položaju, s pedumom pre-

verziji tog mita⁵ Apolon je svom mladom ljubavniku Kiparisu dao na dar pripitomljenog jelena. Kiparis je svog jelena slučajno ubio kopljem. Kada se to dogodilo, mladić je poželio zauvijek plakati pa ga je Apolon pretvorio u čempres⁶. Po drugoj verziji tog mita, Kiparisov ljubavnik bio je Silvan⁷. Silvan je slučajno ubio Kiparisovu srnu, pa je poslije njegovog preobraženja nosio granu čempresa kao znak tu-govanja⁸. Prikazi italskog Silvana najčešći su upravo s granom čempresa na kojoj su ponekad prikazane i šiške (LIMC. VII/2, 764, 4-13. pl. 551). Nerijetko je šiška prikazana i u naramku u kojem italski Silvan nosi plodove, a koji nalazimo prikazan i na dva reljefa iz Dalmacije⁹. Kako stabla s reljefa iz Nugla nalikuju stablu čempresa, tako bi i ovalne *plodove* na njima mogli prepoznati kao simbolično prikazane šiške. Na ovaj je način na reljefu iz Nugla prikazan jedan od elemenata ikonografije italskog Silvana koji je našao svoje mjesto u ikonografiji ilirskog Silvana.

Nadalje, potrebno je obratiti pažnju i na predmet koji je prikazan na završetku pastirskog štapa (slika 5). Do sada su nam poznata samo dva Silvanova reljefa gdje je o štapu obješen predmet, reljefi iz Dola i iz Duvanjskog polja. U oba slučaja je na pastirskom štapu obješena ili pričvršćena siringa. Predmet koji je na tom mjestu na reljefu iz Nugla prikazan je na isti način kao i šiške na stablu. Stoga bi mogli pretpostaviti kako je ovdje evociran element iz ikonografije italskog Silvana, onaj gdje bog nosi granu čempresa kao uspomenu na Kiparisa¹⁰. S obzirom da je siringa podsjetnik na nerealiziranu ljubavnu epizodu Pana i nimfe Siringe, čini se opravdanim pretpostaviti kako šiška čempresa (Nugla) obješena na istom mjestu kao i siringa (Dol, Duvanjsko polje) može biti evokacija druge ljubavne epizode iz života božanstva koje potječe iz istog religijskog predloška kao i Pan.

Kako reljef iz Nugla ne bi ostao usamljen po pitanju motiva čempresa kao ikonografskog dodatka iz italske mitologije, treba upozoriti na reljef iz Gradca kod Halapića (Sergejevski 1927, T. III, sl. 2). Na ovom reljefu božanstvo je lijevom rukom prigrllilo stablo koje je prikazano gotovo kao grana. Mislim da je ovdje opravdano vidjeti upliv istih ikonografskih elemenata italskog Silvanova kulta kao i kod reljefa s Nugla te prepoznati stablo kao simbolički prikazanu granu čempresa.

Kao i mnogi poznati reljefi prije njega, reljef Silvana iz Nugla postankom je vezan uz prostor salonitanskog agera. Vjerojatno je nastao u vremenu 1/2. stoljeća kada je kult ilir-

Sl. 4: Prikaz stabla na reljefu iz Nugla

Sl. 5: Prikaz predmeta na završetku pastirskog štapa, reljef iz Nugla

⁵ Ovid. *Met.* X.106-142.

⁶ Kada se sok čempresa cijedi niz deblo, ostaju tragovi poput suza.

⁷ *Serv. ad Georg.* I.20

⁸ *Verg. Georg.* I, 20.

⁹ Na reljefima iz Salone (Rendić-Miočević 1955, sl. 3), te iz Trišćenice (Rendić-Miočević 2007, sl. 1). Na mnogo bolje sačuvanom reljefu iz Salone ne vide se detalji koji bi otkrili detalje plodova u naramku.

¹⁰ Sivanu su ovdje „pune ruke“! Pedum u jednoj i jarac u drugoj ruci očito su ovdje bili previše važni da bi bili zamijenjeni čempresovom granom. Stoga je klesar postupio po alternativnom predlošku kako bi istaknuo ovaj element kulta italskog Silvana.

skog Silvana najznačajniji (Cambi 2005, 43), te kada nastaju brojni reljefi iz ruku manje ili više vještih klesara. Kao i većina ovakvih spomenika, reljef nije pronađen in situ, pa je teško raspravljati o njegovoj izvornoj namjeni i položaju. S obzirom na sačuvanu informaciju o njegovom položaju prije njegova premještanja u Barbariće, selo Nugal na Sridivici, ostaje detaljno pretražiti okolicu Nugla, zapisane toponime i one iz sjećanja živih stanovnika u potrazi za još jednim izgubljenim svetištem ovog ilirskog božanstva kod kakve lokve, potoka ili špilje.

Karta rasprostranjenosti reljefa s prikazom samog Silvana

1 - Salona (5 reljefa)	6 - Svirće	11 - Rider	16 - Glamoč i okolica (3 reljefa)
2 - Libovac	7 - Trogir	12 - Zadar	17 - Humac, Ljubuški
3 - Tomića tor	8 - Nugal -Barbarići	13 - Sonković	18 - Duvno
4 - Trščenica	9 - Brela	14 - Pridraga	19 - Trusina, Konjic
5 - Klis i okolica (2 reljefa)	10 - Čulišić	15 - Gradac, Halapić	20 - Lepenica, Kiseljak

Tole je samo izvleček. Manjka povzetek ...

Abstract:

Limestone relief found at the site Barbarići in the village of Žrnovnica is described here. Relief originates from the deserted village of Nugal. On the relief Illyrian deity Silvanus is presented walking and holding a pedum in one, and goat's front legs in another hand. Dog is presented near the deity. Two trees are framing a scene and both of them are identified to be a cypress trees. On one of the trees and on the end of the pedum seed cones are presented. These seem to represent the element imported from the cult of the Italic deity Silvanus, that found it's way here through the *interpretatio romana*.